

David Svärd
 Centrum för teologi och religionsvetenskap, Lunds universitet
 HT 2009

Johannes döparens messianska förkunnelse

En undersökning av likheter och skillnader i de synoptiska evangelierna

Frågan om hur de synoptiska evangeliernas likheter och skillnader ska förklaras har sysselsatt många forskare som lagt ned ett stort arbete för att försöka finna ett tillfredsställande svar. Svårigheten att finna en i alla avseenden trovärdig förklaring har antagligen bidragit till benämningen det synoptiska ”problemet”. En mängd förklaringar har föreslagits varav tvåkällshypotesen och därefter Griesbachhypotesen är de som fått mest stöd i litteraturen.¹ Ett annat förklaringsförslag som främst haft sitt stöd bland brittiska forskare är Farrerhypotesen. I detta arbete kommer jag att diskutera den förklaringspotential, som finns hos dessa tre hypoteser, av likheter och skillnader i den perikop som jag kallar Johannes döparens messianska förkunnelse och som jag begränsar till Matt 3:11-12; Mark 1:7-8; samt Luk 3:16-17. Det finns även en parallell text i Joh 1:24-28 som jag inte tar upp till diskussion här. Att jag valt denna perikop beror på att både Robert Stein och Mark Goodacre, vars litteratur jag i stor utsträckning utgår från, presenterar den som ett viktigt exempel.²

Eftersom denna perikop utgör en mycket liten del av evangeliernas totala innehåll och dessutom endast berör vissa av de frågor som det synoptiska problemet innefattar förväntar jag mig inte att kunna göra något i närheten av en fullständig utvärdering av dessa hypoteser. I mina slutsatser kommer jag emellertid att utvidga diskussionen till att innefatta det synoptiska problemet i allmänhet. Det övergripande syftet med denna undersökning är att få en klarare förståelse för de synoptiska evangeliernas inbördes samstämmighet och variation, samt för hur denna kan ha uppstått.

Emedan jag begränsar min undersökning till en enda perikop kommer jag inte att diskutera ordningen mellan olika perikoper, vilken spelar stor roll i debatten om det synoptiska problemet. Jag kommer i huvudsak att försöka använda den redaktionskritiska metoden såsom jag uppfattat att den tillämpas av Stein, Goodacre och av vissa andra forskare. I tabell A på nästa sida visar jag hur jag delat in perikopen i nio olika språkliga segment, vilka jag fortsättningsvis benämner Sg1, Sg2, o.s.v. Innan jag påbörjar min undersökning av perikopen presenterar jag här en kort beskrivning av de tre hypoteserna.

Tvåkällshypotesen tar som sin utgångspunkt att Markus evangelium skrevs först. Därefter skrev Matteus och Lukas sina evangelier och använde då Markusevangeliet och en annan skriftlig källa, benämnd ”Q”, som innehåller materialet i den dubbla

¹ Stein, *Synoptic Gospels*, 144-45.

² Stein, *Synoptic Gospels*, 134-36; Goodacre, *Case Against Q*, 52-54.

traditionen, d.v.s. det material som Matteus och Lukas har gemensamt, men som saknas hos Markus. Ett av grundantagandena i tvåkällshypotesen är att Matteus och Lukas inte kände till och använde sig av varandra. Även *Farrerhypotesen* utgår från Markus prioritet, d.v.s. att Markus skrev sitt evangelium först. Därefter antas, enligt Farrer, Matteus ha skrivit och använt sig av Markusevangeliet. I det sista steget har Lukas skrivit och använt sig av både Markus och Matteus evangelier. I denna modell saknas behovet av att postulera Q-källan.

Till skillnad från de två föregående hypoteserna räknar inte *Griesbachhypotesen* med Markus prioritet, utan utgår från att Matteus skrev sitt evangelium först. Härnäst förutsätts Lukas ha skrivit och använt sig av Matteus som källa. Slutligen antas Markus ha skrivit sitt evangelium och använt både Matteus och Lukas evangelier.

Tabell A. Språkliga segment i Johannes döparens messianska förkunnelse. Analysen bygger på den eklektiska texten i NA²⁷.

	Matt 3:11-12	Mark 1:7-8	Luk 3:16-17
1	¹¹ Ἐγὼ μὲν ὑμᾶς βαπτίζω ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν·		Ἐγὼ μὲν ὕδατι βαπτίζω ὑμᾶς·
2	ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός μου ἐστίν,	ἔρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου ὀπίσω μου,	ἔρχεται δὲ ὁ ἰσχυρότερός μου,
3	οὐδ' οὐκ εἰμὶ ἰκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι·	οὐδ' οὐκ εἰμὶ ἰκανὸς κύψας λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ·	οὐδ' οὐκ εἰμὶ ἰκανὸς λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ·
4		⁸ ἐγὼ ἐβάπτισα ὑμᾶς ὕδατι,	
5	αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ·	αὐτὸς δὲ βαπτίσει ὑμᾶς ἐν πνεύματι ἁγίῳ.	αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ·
6	¹² οὐδ' τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ,		¹⁷ οὐδ' τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ
7	καὶ διακαθαριεῖ τὴν ἄλωνα αὐτοῦ,		διακαθᾶραι τὴν ἄλωνα αὐτοῦ
8	καὶ συνάξει τὸν σῖτον αὐτοῦ εἰς τὴν ἀποθήκην,		καὶ συναγαγεῖν τὸν σῖτον εἰς τὴν ἀποθήκην αὐτοῦ,
9	τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ.		τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ.

1 Tvåkällshypotesens förklaringspotential

Likheterna hos Matteus, Markus, och Lukas när det gäller ordalydelse och ordningen mellan enskilda språkliga segment i den aktuella perikopen är ganska stora, som tabellen ovan visar. Likheterna mellan alla tre evangelierna är som störst i några fraser i Sg2 (ἰσχυρότερός μου), Sg3 (οὐδ' οὐκ εἰμὶ ἰκανός) och Sg5 (αὐτὸς...βαπτίσει...ἐν πνεύματι ἁγίῳ). Ordalydelsen samt ordföljden är i dessa fraser exakt densamma. Dessa stora likheter utgör starka argument för att ett litterärt ömsesidigt beroende kan föreligga mellan de tre texterna.³ Likheterna mellan Matteus och Lukas är ännu mer påfallande. Enligt tvåkällshypotesen har Matteus och Lukas oberoende av varandra, eftersom de

³ Jfr. Stein, *Synoptic Gospels*, 46-47.

inte kände till varandras texter, kopierat eller följt Markus skildring av Johannes döparens förkunnelse i Sg1-Sg5 eller åtminstone i Sg2, Sg3 och Sg5.

Det finns fler slående likheter och intressanta skillnader mellan texterna. I Sg2 överensstämmer Matteus och Markus gentemot Lukas, genom att de förstnämnda har med frasen ὀπίσω μου ”efter mig”, som den sistnämnde saknar. Detta skulle kunna förklaras av att Matteus kopierat sin markanska källa, medan Lukas valt att utelämnat denna fras. Å ena sidan anser Stein i allmänhet att det är märkligt ifall Matteus och Lukas utelämnade material från sina källor, som låg i linje med deras särskilda agendor, särskilt när det gäller hela episoder i evangelierna. Å andra sidan anser Stein det vara förklarligt med vissa utelämnanden eftersom längden på deras skriftrullar var begränsad.⁴

Andra klara överensstämmelser gentemot Matteus i ordalydelse återfinns hos Markus-Lukas i Sg2 (ἔρχεται...ὁ) och i Sg3 (λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ ”knyta upp hans sandalers rem”). Likheten och skillnaden i Sg3 kan förklaras med att Lukas kopierat Markus och endast utelämnat κύψας ”havande böjt mig ner”, medan Matteus valt att ge en mer förkortad och förenklad beskrivning (τὰ ὑποδήματα βαστάσαι ”att ta av sandalerna”) av Markus utförliga skildring. Ur ett redaktionskritiskt perspektiv är det svårare, att med Griesbachhypotesen, förklara varför Lukas och Markus skulle ge en sådan ingående beskrivning om de hade Matteus framför sig, än att förklara att Matteus sammanfattat och förkortat Markus beskrivning. Variationen i Sg3 kan således uppfattas som ett argument mot Matteus prioritet och Griesbachhypotesen, till fördel för Markus prioritet och tvåkällshypotesen. Farrerhypotesen kan eventuellt få vissa svårigheter att förklara varför Lukas valde att följa Markus mångordiga skildring då han hade Matteus enklare formulering att tillgå.

När det gäller samstämmigheten och variationen i Sg2 kan man fråga sig varför Matteus, givet att han använde Markus, valt en mer invecklad verbkonstruktion (ὁ...ἐρχόμενος...ἔστιν) och ordföljd istället för Markus enklare ἔρχεται o.s.v. Detta tycks mig vara svårt att förklara ur ett redaktionskritiskt perspektiv och pekar mot att Matteus skrev först och att Lukas och Markus skildringar är förenklingar som är ömsesidigt beroende av varandra. Denna iakttagelse kan sannolikt användas som stöd för Griesbachhypotesen.

Stein anser att Markusevangeliets korthet är ett argument för tvåkällshypotesen.⁵ Även Goodacre, i förespråkande av Farrerhypotesen, anser att det är enklare att tänka sig att Matteus och Lukas drygade ut Markus evangelium med ytterligare material om Jesus än att Markus utelämnat så många episoder och därigenom förkortat Matteus och Lukas berättelser. Det är enklare att se behovet av Matteus och Lukas evangelier givet Markus prioritet än att se behovet av att skriva Markusevangeliet om Matteus och Lukas redan fanns såsom i Griesbachhypotesen.⁶ Dock är de enskilda perikoperna hos Markus oftast längre än hos Matteus och Lukas.⁷ Därför anser jag att det är vanskligt att

⁴ Stein, *Synoptic Gospels*, 56.

⁵ Stein, *Synoptic Gospels*, 55-56.

⁶ Jfr. Goodacre, *Case Against Q*, 44.

⁷ Stein, *Synoptic Gospels*, 53-55.

använda Markus kortare längd i den aktuella perikopen som ett argument för att han skrev först.

Nu kommer vi till de likheter som utgör ett betydande problem för tvåkällshypotesen, och som återfinns i Sg1-Sg2 och i Sg5-Sg9, nämligen överensstämmelserna mellan Matteus och Lukas gentemot Markus. I Sg1 har Matteus-Lukas ordet $\mu\epsilon\nu$ samt presensformen $\beta\alpha\pi\tau\acute{\iota}\zeta\omega$ i samma ordning, medan Markus skiljer sig från denna ordning genom att ha detta innehåll i Sg4, men utan $\mu\epsilon\nu$ och med verbet i aoristtempus. I Sg2 har Matteus och Lukas partikeln $\delta\epsilon$ som Markus saknar. Samstämmigheten i Sg5 utgörs av frasen $\kappa\alpha\iota \pi\upsilon\tau\acute{\iota}$ samt placeringen av $\acute{\upsilon}\mu\alpha\varsigma$ i satsen. Slutligen saknar Markus hela Sg6-Sg9. Dessa just nämnda överensstämmelser kan uppfattas som ett starkt argument för att någon av Matteus och Lukas kände till den andre och använde dennes material. Tvåkällshypotesen är dock formulerad utifrån antagandet om att en sådan kännedom inte fanns. Denna typ av överensstämmelser i de synoptiska evangelierna är få i jämförelse med andra typer av överensstämmelser, men i den aktuella perikopen dominerar de faktiskt. I litteraturen kallas de ofta *minor agreements* och deras existens utgör ett starkt argument mot hypotesen om Q-källan och därmed mot tvåkällshypotesen.

Förespråkare av tvåkällshypotesen måste finna alternativa förklaringar till denna samstämmighet andra än att Lukas bygger på Matteus.⁸ Stein för fram följande förklaringsmodeller som skulle kunna förklara överensstämmelserna i den aktuella perikopen.

Vissa överensstämmelser mellan Matteus och Lukas gentemot Markus kan vara ett resultat av textfel som uppstått då manuskript kopierades av skrivare. Harmoniseringar av parallellställen i evangelierna är den vanligaste typen av textfel i enskilda manuskript och därför är det inte omöjligt att vissa av den typ av överensstämmelser vi här diskuterar kan ha uppstått genom att t.ex. Lukas skildring harmoniserats med det bland kyrkofäderna populära Matteusevangeliet.⁹ I perikopen under behandling skulle möjligen något av den mindre samstämmigheten hos Matteus-Lukas i Sg1-Sg2 eller Sg5 kunna ha uppstått på detta sätt. Goodacre hävdar emellertid att detta argument är mycket tveksamt. Med tanke på den välkända tendensen hos skrivare att harmonisera Markus text med Matteus anser han att överensstämmelser hos Matteus och Lukas i den trippla traditionen, d.v.s. de perikoper som alla tre synoptikerna har gemensamt, lika gärna kan ha försvunnit då manuskripten kopierades.¹⁰ Således skulle perikopen jag studerar kunna ha innehållit fler sådana överensstämmelser som är svåra att förklara utifrån tvåkällshypotesen.

Vissa överensstämmelser mellan Matteus och Lukas gentemot Markus kan förklaras hypotetiskt av att det fanns ett överlapp i innehållet mellan Markusevangeliet och Q-källan, på vissa ställen, och att Matteus och Lukas oberoende av varandra valt att följa Q-källans mer eller mindre annorlunda skildring av en episod istället för Markus

⁸ Goodacre, *Case Against Q*, 165-68, påvisar dock att somliga forskare är beredda att bibehålla föreställningen om Q även om den logiska grundvalen för dess postulerande visar sig vara ohållbar.

⁹ Jfr. Stein, *Synoptic Gospels*, 138.

¹⁰ Goodacre, *Case Against Q*, 161-62.

skildring av densamma.¹¹ Samstämmigheten hos Matteus-Lukas gentemot Markus i den aktuella perikopen skulle följaktligen kunna förklaras av att det fanns en version av perikopen om Johannes döparens messianska förkunnelse i Q-källan som Matteus och Lukas använt istället för Markus kortare version. Eftersom perikopen utgörs av "tal"-material stämmer det med den allmänna uppfattningen av Q som en samling tal. Framförallt är denna hypotes användbar för att förklara varför Matteus och Lukas avvikit i Sg6-Sg9 från Markus skildring, vilken helt saknar dessa segment. Men i princip skulle även övriga överensstämmelser i perikopen kunna förklaras på detta sätt. Förespråkaren av tvåkällshypotesen Ulrich Luz anser att Matteus hämtat hela perikopen från Q-källan.¹² Observera att denna förklaringsmodell, liksom även den följande, innebär något av ett avsteg från tvåkällshypotesen vilket vi återkommer till i slutsatserna.

Överensstämmelser hos Matteus-Lukas gentemot Markus kan även bero på deras kännedom om muntliga traditioner. Goodacre anser att alla tre evangelisterna hade tillgång till en mängd muntliga traditioner. Det fanns ganska mycket överlapp mellan dessa olika källor och ibland föredrog evangelisterna att följa innehållet i den muntliga traditionen.¹³ Denna företeelse borde således också kunna förklara avvikelserna i den aktuella perikopen. Att Matteus och Lukas hade tillgång till både flera muntliga och skriftliga traditioner som de använde utöver Markusevangeliet stöds även av formuleringen i Lukasevangeliets prolog.¹⁴

2 Farrerhypotesens förklaringspotential

Ett av de starkaste argumenten, enligt Stein, för att Lukas inte använde Matteus är att Lukas inte har tagit med några av Matteus tillägg till och modifieringar av Markus berättelse i den trippla traditionen.¹⁵ Goodacre anser dock att detta argument är felaktigt bl.a. på grund av att det faktiskt förekommer passager där Lukas har föredragit Matteus version före Markus, varav en sådan passage utgörs av hela avsnittet om Johannes döparen (Matt 3; Mark 1; Luk 3). Samstämmigheten mellan Matteus och Lukas är här mer omfattande än den mellan Markus och Lukas. Goodacre lyfter fram just Johannes döparens messianska förkunnelse som ett bra exempel på hur Matteus har gjort betydande tillägg till Markus i Sg1 (μὲν; samt placeringen av βαπτίζω i satsen), Sg2 (δὲ), Sg5 (καὶ πυρί), samt hela innehållet i Sg6-Sg9, som sedan Lukas har valt att följa istället för Markus skildring. Goodacre menar att denna typ av material bortförklaras av företrädare för tvåkällshypotesen genom hänvisning till överlapp mellan Markus och Q, som jag nämnt ovan.¹⁶

Den perikop jag studerar i detta arbete utgör alltså inget stort problem för Farrerhypotesen, men är däremot med sina stora överensstämmelser mellan Matteus och

¹¹ Stein, *Synoptic Gospels*, 137-38.

¹² Luz, *Matthew 1-7*, 137; *Theology*, 6-8.

¹³ Stein, *Synoptic Gospels*, 138-39. Även Goodacre, *Case Against Q*, 35, betonar starkt att det fanns ett stort antal muntliga traditioner som evangelisterna hade tillgång till.

¹⁴ Stein, *Synoptic Gospels*, 151-52.

¹⁵ Stein, *Synoptic Gospels*, 99-104.

¹⁶ Jfr. Goodacre, *Case Against Q*, 52-54.

Lukas gentemot Markus ett stort problem för tvåkällshypotesen. Jag ska därför nöja mig med att ställa några kritiska frågor angående Farrers hypotes.

Varför valde Lukas att utelämna εἰς μετόνοιαν som Matteus har i Sg1? Kanske var det för att han ville följa den mer ursprungliga formuleringen hos Markus. Detta skulle även kunna förklara varför han föredrog Markus formulering λῦσαι τὸν ἰμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ i Sg3. Å andra sidan har Lukas utelämnat ὀπίσω μου i Sg2, som Matteus tagit över från Markus. Varför utelämnade Lukas denna fras som han fann i bägge sina källor? Lukas har inte heller följt Markus ursprungliga ordning på och tempus i Sg1 och Sg4. Det är svårt att se att Lukas skulle ha några teologiska motiv till dessa utelämnanden. Man kan vidare fråga sig varför Lukas ersatt verbet διακαθαρίζω med διακαθαίρω i Sg7 och dessutom bytt tempus på detta verb och på verbet i Sg8 från futurum till aorist infinitiv då den semantiska skillnaden är mycket liten.

Mängden *minor agreements* är stor, vilket talar mot hypotesen om Q. Många av dessa överensstämmelser kan dock enkelt bortförklaras som irrelevanta som argument mot Q-hypotesen.¹⁷ Goodacre menar att om man betraktar saken ur Farrerhypotesens perspektiv kan man finna en glidande skala av matteiskt inflytande på Lukas. För det första finns rena trippeltraditionspassager som innehåller mindre överensstämmelser (*minor agreements*), vidare passager som innehåller stora (*major*) överensstämmelser hos Matteus-Lukas gentemot Markus, vilka ofta kategoriseras som Markus-Q-överlapp av tvåkällshypotetiker, och slutligen dubbeltraditionspassager där Lukas uteslutande är beroende av Matteus.¹⁸ Hela den perikop vi studerar skulle kunna placeras i den mellersta kategorin. Om man endast ser till de mindre överensstämmelserna i Sg1-Sg5 kan dessa kanske klassificeras som *minor*, men inte av den typ som är irrelevanta för frågan om Q-hypotesens rimlighet.

3 Griesbachhypotesens förklaringspotential

Ett problem för Griesbachhypotesen är, enligt Stein, att Markus skildringar ofta är mer primitiva än Matteus och Lukas.¹⁹ Om Markus hade tillgång till både Matteus och Lukas borde detta fenomen antagligen inte förekomma. I den aktuella perikopen tycks Markus formulering κύψας λῦσαι τὸν ἰμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ i Sg3 vara den mest primitiva och därmed ursprungliga. Det är alltså mer sannolikt att Lukas tog bort det något överflödiga κύψας än att Markus lade till denna, till synes, något överflödiga detalj. Om detta resonemang är riktigt talar denna sak mot Griesbachhypotesen. Goodacre nämner dock möjligheten av att Markus faktiskt önskade att framställa en mer primitiv, ursprunglig och mindre tillrättalagd skildring och därför gjorde vissa redaktionella ändringar utifrån detta syfte.²⁰

Markus verbkonstruktionen i Sg2 och hans utelämnande av καὶ περὶ i Sg5 ser dock mer ut som sekundära redaktioner. Eftersom Sg6-Sg9, inleds med en relativ bisats genom det relativa pronomenet οὗ, vars korrelat återfinns i början av Sg5 (αὐτὸς), tycks

¹⁷ Goodacre, *Case Against Q*, 152-54.

¹⁸ Goodacre, *Case Against Q*, 163-64.

¹⁹ Stein, *Synoptic Gospels*, 146-47.

²⁰ Goodacre, *Case Against Q*, 34.

dessa delar grammatiskt hänga samman. Därmed framstår även utelämnandet av dessa segment som en sekundär redaktion. Dessa iakttagelser gäller fenomen som talar för Griesbachhypotesens riktighet. Ur ett snävt redaktionskritiskt perspektiv är det dock svårt att svara på varför Markus bytte plats på Sg1 till Sg4 och ändrade tempus på verbet *ἔρχεται*.

Den främsta invändningen mot Griesbachhypotesen som Stein framhåller är det obegripliga i att Markusevangeliet alls skrevs då Markus var bekant med Matteus och Lukas evangelier. Stein, liksom även Goodacre, kan inte förstå hur Markus kunnat utelämna så många episoder från Matteus och Lukas berättelser.²¹ I den aktuella perikopen har Markus utelämnat material i Sg5-Sg9. Kan vi finna några skäl till detta?

Om vi läser vår perikop i ljuset av den vidare litterära kontexten kan vi finna en intressant tänkbar förklaring. Orsaken till att han utelämnade materialet behöver inte vara att detta material inte låg i linje med hans egen teologiska agenda. En möjlig förklaring kan vara att han ansåg att han hade tillräckligt mycket material om den outsläckliga domselden i ett annat sammanhang (Mark 9:42-48) där han två gånger (v. 43, 48) nämner elden som inte slocknar, medan parallellen i Matt 18:6-9 saknar detaljen om att elden är outsläcklig och Lukas helt saknar parallell till nämnda perikop. Ur ett redaktionskritiskt perspektiv tycks Mark 9:43, 48 åtminstone indikera att Markus kände till en tradition som talade om domens eld som outsläcklig. Att Markus valde att ha med denna uppgift i kap. 9, men utelämna den i kap. 1 skulle kunna bero på en kombination av en önskan om att hålla den totala längden av sitt evangelium kort och en önskan om att göra en viss teologisk betoning, t.ex. koppla samman de synder han talar om i 9:42-48 med denna skrämmande skildring av den påföljande domen.

Ur ett snävt redaktionskritiskt perspektiv är det relevant att fråga sig varför Markus skrev sitt evangelium såsom han gjorde då han hade kännedom om Matteus och Lukas evangelier. Men om Markus var ett ögonvittne till de omtalande händelserna, eller hade nära kontakt med ögonvittnen, eller hade fått tillgång till en översättning av evangelietraditionen som inte Matteus eller Lukas hade, anser inte jag att det är svårt att tänka sig att han ville skriva en skildring av händelserna på sitt eget sätt och i och med det utelämna vissa delar. Ett av hans mål kan ha varit att skriva en totalt sett kortare berättelse än Matteus och Lukas, vilket är i linje med utelämnandet av Sg6-Sg9.

Vidare kan vi nog förvänta oss att Markus, även om han skrev sitt evangelium före Matteus och Lukas, hade kunskap om eller kunde skaffa sig kunskap om de händelser och den undervisning som han utelämnat, såsom förhistorierna, bergspredikan och annan undervisning, samt uppståndelseberättelsen. Steins totala oförståelse för att Markus utelämnat sådant material om han hade tillgång till Matteus och Lukas borde inte försvinna bara för att han räknar med Markus prioritet. Alltså även om Markus skrev först utelämnade han med stor sannolikhet detta material från de källor och traditioner han kände till. Om detta är ett riktigt antagande förlorar nämnda argument mot Griesbachhypotesen sin udd. Vidare anser jag även att man kan vända på Steins och Goodacers frågeställning och istället fråga: Varför skulle Markus ta med allt material i Matteus och Lukas evangelier när dessa redan fanns att tillgå?

²¹ Jfr. Stein, *Synoptic Gospels*, 146-48; Goodacre, *Case Against Q*, 28-31.

4 Slutsatser

I min diskussion ovan av vilka argument som talar för respektive emot de tre hypoteser jag undersökt har jag försökt att hålla mig inom ramarna för den redaktionskritiska metoden. Den perikop som jag kallar Johannes döparens messianska förkunnelse innebär som vi sett många problem för tvåkällshypotesen, en del problem för Griesbachhypotesen, men inte lika stora svårigheter för Farrerhypotesen. I detta fall är min slutsats således att Farrerhypotesen har störst förklaringspotential av perikopens variation. Detta exempel, anser jag, borde innebära en tankeställare för övertygade tvåkällshypotetiker. Genast måste dock upprepas att endast en bråkdel av de synoptiska evangeliernas material har undersökts och att det kan finnas andra texter och egenskaper hos dessa evangelier som skulle kunna peka i en helt annan riktning.

Det är emellertid inte självklart att den typ av redaktionskritisk analys som jag gjort ovan och som åtminstone påminner om den som är vanlig i litteraturen är det bästa eller ens ett bra sätt att jämföra synoptikerna på för att dra slutsatser om deras litterära förhållanden till varandra. Det finns åtminstone tre aspekter av den metod jag använt som jag vill kritisera. Den första är att i princip alla typer av redaktionella insatser betraktas som oproblematiske. Stein presenterar flera tunga argument för att evangelietraditionen hade ett mycket högt anseende.²² Att handskas hur som helst med det källmaterial som ansågs ha sin upprinnelse i Jesu liv och undervisning accepterades sannolikt inte av evangelisternas adressater. Knappast var evangelisterna själva heller likgiltiga inför att göra tillägg, avdrag och modifieringar av de traditioner de tagit emot. Vissa typer av förändringar av materialet, sådana som kunde uppfattas vara förfälskningar, borde inte ha accepterats inom den tidiga kyrkan. Exempelvis tror jag inte tillägg till källorna som ansågs sakna historisk grund, såsom citat av Jesus vilka inte kunde verifieras av något tillförlitligt ögonvittne, accepterades av evangeliets mottagare.

Det ovan tecknade förhållningssättet leder till en skepsis mot att förutsätta enkla ömsesidigt litterära beroenden mellan evangelierna. Påståenden av typen ”här har evangelist X lagt till en detalj till evangelist Y:s skildring”, när evangelierna skiljer sig åt i någon detalj, löper stor risk att drabbas av denna kritik. Min utgångspunkt är att det är mer sannolikt att evangelist X faktiskt menade sig ha en historisk grund för sin komposition, genom att detaljen ifråga fanns tillgänglig för honom i någon skriftlig källa eller muntlig tradition annan än Y:s evangelium. Detta för oss in på frågan om mängden och naturen av källor och traditioner.

Steins framställning anser jag har ett starkt drag av vad jag vill kalla ett ”snävt redaktionskritiskt perspektiv”, d.v.s. föreställningen om att Matteus och Lukas var för sig sitter med Markusevangeliet och Q-dokumentet framför sig och skriver av, kopierar, utan någon kontakt med omvärlden. Enligt en sådan modell är alla de skillnader som finns hos synoptikerna, i små detaljer och i stort, ett resultat av evangelisternas egen kreativitet och teologiska agenda. Stein går dock utöver detta perspektiv, särskilt när det inte räcker för att förklara variationen hos synoptikerna, och hävdar att Matteus och Lukas hade tillgång till en mångfald av skriftliga och muntliga källor, i enlighet med Lukas prolog, vid sidan av Markusevangeliet. Stein påstår t.o.m. att Q-källan skulle

²² Stein, *Synoptic Gospels*, 216.

kunna utgöras av en sådan kombination av skriftliga och muntliga källor.²³ Därmed anser jag att han i princip har förnekat den hypotes han så ivrigt försöker hävda, tvåkällshypotesen. Om Q ges en sådan beskrivning är det då någon mening att hävda att Matteus och Lukas hade *två* källor. Det är förvillande enligt min mening.

En avgörande orsak till att Stein hävdar att Matteus och Lukas hade tillgång till flera skriftliga och muntliga källor tycks vara att dessa krävs för att bortförklara förekomsten av de mer betydande överensstämmelserna mellan Matteus och Lukas gentemot Markus. På ett liknande sätt hänvisar även Goodacre till inflytande från muntliga traditioner för att förklara varför Lukas skildringar inte alltid är mer primitiva än Matteus i den dubbla traditionen.²⁴ Ingen av dessa hypoteser går alltså ihop inom ramen för den ”snäva” redaktionskritiken.

Är det mot bakgrund av vad som sagts ovan meningsfullt att tala om tvåkällshypotesen – två källor – och försöka framhålla det litterära beroendet mellan synoptikerna så starkt som Stein och även Goodacre gör? Även om det skulle finnas ett direkt litterärt beroende mellan vissa avsnitt i evangelierna, behöver inte detta gälla synoptikerna som helhet. Är det inte bättre att tillskriva de okända traditionerna ett större förklaringsvärde för uppkomsten av variationen hos de synoptiska evangelierna och därmed slippa anta att evangelisterna handskades så ”fritt” med källorna?

Min nästa punkt av kritik mot en viss typ av redaktionskritik som jag delvis själv tillämpat ovan gäller den redaktionskritik som är okänslig inför den litterära kontexten. Det finns en viss risk att den som använder den redaktionskritiska metoden fastnar med blicken i en enskild perikop och inte ser hur evangelisten utformat resten av sin berättelse. I min diskussion av Griesbachhypotesen ovan visar jag ett exempel på hur Markus utelämnande av material om den utsläckliga elden i ett visst sammanhang skulle kunna förklaras av att han gett mer utrymme åt likartat material på annan plats i sitt evangelium. På ett liknande sätt kan även Lukas utelämnande av εἰς μετάνοιαν förklaras av att han redan i Luk 3:3 karaktäriserat dopet med uttrycket βύπτισμα μετάνοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

Den tredje punkten av kritik, som även är relaterad till de två föregående punkterna gäller insikten om att evangeliernas material explicit eller implicit gör anspråk på att vara ett urval av Jesu liv och undervisning. Om evangeliernas innehåll har en historisk grund måste detta också vara fallet. Exempelvis borde det totala undervisningsmaterialet i de synoptiska evangelierna inte ta mer än omkring ett par timmar att recitera, men om Jesus verkade under tre års tid måste han ha undervisat och förkunnat i ett stort antal timmar.

Angående Johannes döparen skriver Lukas precis efter vår perikop: ”På detta och många andra sätt förmanade han folket när han förkunnade budskapet för dem.” (Luk 3:18) Det talmaterial som Lukas återger är alltså endast ett urval av Johannes döparens undervisning. Jag anser att denna insikt skulle kunna kasta ljus över variationen i Sg1 och Sg4. Johannes döpte en stor mängd människor och därför tror jag det är mycket sannolikt att han hade anledning att upprepa sitt kärnbudskap flera gånger. Det är därför

²³ Stein, *Synoptic Gospels*, 121.

²⁴ Goodacre, *Case Against Q*, 64-66.

rimligt att tänka sig att Johannes uttryckte sig i olika sekvenser, vilket kan ha gett upphov till skillnaden i ordning avseende Sg1 och Sg4, och även uttryckte sig med olika tempus. En gång kanske han sade: ”Jag döper er”, en annan gång: ”Jag har döpt er”. Jag finner det mer sannolikt att Markus använde en tradition i vilken Johannes yttrande stod i historiskt tempus, och att Matteus och Lukas använde en tradition i vilket det stod i presens, än att någon av dem skulle ha ändrat det tempus de fann i sina respektive källor.

De tre hypoteser – tvåkällshypotesen, Farrerhypotesen och Griesbachhypotesen – som jag applicerat på perikopen om Johannes döparens messianska förkunnelse i syfte att undersöka deras möjligheter att förklara skillnaderna och likheterna i denna synoptiska perikop, är, åtminstone i Steins och Goodacres tappning, intimt förbundna med den redaktionskritiska metoden. Vad jag försökt argumentera för genom mina tre kritiska punkter är att, vad jag kallar, ett ”snävt” redaktionskritiskt tänkande är problematiskt och riskerar att ge en skev bild både av redaktörerna och av evangelietraditionens innehåll. Därför är jag inte villig att bli anhängare till någon av dessa tre hypoteser. De tycks mig på sätt och vis vara försök att ge enkla förklaringar på komplexa frågeställningar.

Förvisso räknar jag med att de synoptiska evangelierna skrivits i en viss ordning, och jag tror att de som skrev kände till de tidigare berättelserna. I vilken grad de använde sig av dessa känner jag mig dock osäker på. Huruvida det finns ett direkt litterärt beroende mellan synoptikerna, och om detta i sådana fall gäller större eller mindre delar av evangelierna har jag inget färdigt svar på idag. Vidare undersökningar av ämnet skulle kunna utgöras av en kartläggning och värdering av olika typer av redaktionella aktiviteter, samt ett studium av alternativa förklaringsmodeller till hur variationen hos synoptikerna kan ha uppstått andra än ”snäv” redaktion. Det vore intressant att undersöka vilken roll översättning från arameiska till grekiska kan ha spelat för uppkomsten av variation. Inte minst funderar jag på om skillnaden mellan Matteus och Lukas verbformer i Sg7-Sg8 kan ha uppkommit vid översättning.

5 Litteratur

- Goodacre, Mark, *The Case Against Q: Studies in Markan Priority and the Synoptic Problem* (Harrisburg: Trinity Press International, 2002).
- Luz, Ulrich, *Matthew 1-7: A Commentary* (Hermeneia; Minneapolis: Fortress Press, 2007).
- Luz, Ulrich, *The Theology of the Gospel of Matthew* (New Testament Theology; Cambridge: Cambridge University Press, 1995).
- Stein, Robert H., *Studying the Synoptic Gospels: Origin and Interpretation* (2:a uppl.; Grand Rapids: Baker Academic, 2001).